

Vestfálský mír - posuzován optikou let 1648, 1944 a 2018.

Autor: Stefan Benz

1. Kdo vyhrál válku?

Tato spíše obsahová otázka, na kterou pamětníci vestfálského míru (viz níže) explicitně odpovídali jen zřídka, by nám měla opět pomoci uplatnit různá média a různé metody. Vyhrál vůbec někdo? Co se týče prohlubování kompetence úsudku, nemělo by přitom jít o to, tuto válku odsuzovat. Válku, jejíž brutalita byla nejen předznamenána kometou z roku 1618 (#14) - její hrozivé rozměry již v předstihu namnoze předvíдали i prozíraví duchové, aniž by se podařilo změnit směr, kterým se historie ubírala. (#2). Náš názor nezajímá ani ty, kteří ve válce zemřeli, ani zpětně nezabrání dalším válkám, které se po té třicetileté udály. Můžeme říci, že až s koncem Války o španělské dědictví v letech 1713-1714 se s ohledem na devastaci mnohých měst (mimo jiné Bruselu a Barcelony) konečně začala ve větší míře skloňovat otázka, jak dosáhnout univerzálního a věčného míru. Přesto tyto tendence nalezneme již dříve - už v průběhu třicetileté války chtěl například kardinál Richelieu, vůdčí osoba francouzské politiky, dosáhnout univerzálního míru - pod protekcí Francie (srov. #12). Plnohodnotnou odpověď na tuto otázku nejsme s to nabídnout ani dnes, není proto v žádném případě na místě vynášet morální soudy nad těmi, kdo ve válce z let 1618-1648 bojovali.

Pokud chceme zodpovědět úvodní otázku, můžeme samozřejmě využít bilanci vestfálského míru, tohoto handlování s národy. Pomůže nám v tom učebnice, zejména pokud jde o rok 1624, který posloužil jako mezník, podle kterého bylo určeno, jaké vyznání bude v které zemi dovoleno. Tím byly až do roku 1945 pevně zakotveny náboženské hranice střední Evropy. O "toleranci" zde nešlo, ta měla jiné, mnohem pozdější kořeny, spíše se jednalo ve většině případů o velice ostré vymezení.

Nápis z Pressecku je naproti tomu velice specifický a pouze lokálního významu. Avšak učitelky a učitelé a jejich žáčky a žáci by se měli pustit do hledání ve svém okolí s cílem najít tehdejší odpověď na otázku z roku 1648: v Čechách např. vznikla nová vrstva bohaté katolické šlechty, která si přivlastnila statky vyhnaných protestantských rebelů z roku 1618. Byli bezpodmínečně věrnými poddanými rodu Habsburků: vyhráli válku. Obrovské ztráty na životech obyvatelstva se jich nedotýkaly. Víme, kdo ve válce získal Horní Falc. Získala však Horní Falc? A kdo na jejím území konkrétně (ne)? Vyhráli válku obyčejní lidé?

K těmto otázkám nebyly vypracovány žádné pracovní listy, jelikož bude nutné příslušné materiály zpracovat více individuálně. Příklady A, B a C jsou vhodné pro 1. a 2. stupeň ZŠ, D je určen pro střední školy.

A Nápis

Přečtete následující nápis. Nachází se na desce, která je vyvěšena ve vesnickém kostele v Pressecku ve Franském lese.

[##Obrázek]

1. Kdo asi zaplatil tvorbu desky? Vymyslete, co ho k tomu vedlo!
2. Kdo v Pressecku vyhrál válku?

B Médium historiografický dokumentární film

Výuka dekonstrukční kompetence (mediální kompetence, metodická kompetence).

Využit můžeme plné verze dokumentárních filmů (srovnání filmů), které se oba věnují i míru z roku 1648 (srov. #9). Film stanice ZDF od Guida Knoppa (*Valdštejn a válka - Němci, 1. řada*, ZDF) po skutečně realistickém zhodnocení v úplně poslední větě zdůrazňuje evropskou perspektivu "německé otázky": „... a mír v Evropě může existovat pouze se sousedy [Německa?], nikoliv proti nim“.

Výukový snímek FWU - *Škola a výuka: DVD 4602404 „Třicetiletá válka“*, Německo, 2007, poprvé vydán 1996, významně koprodukovaný rakouskou ORF, nahlíží na rok 1648 jako na východisko vzestupu Rakouska na pozici dunajské monarchie: v závěru první tematické jednotky vypravěč tvrdí, že mír přinesl svobodu náboženství a víry a uzavírá: „Vídeň je nyní nezpochybnitelným centrem monarchie na Dunaji.“ Podporuje tím rakouské „budování národní identity“. Aktuální názory, přání a témata tak i dnes ovlivňují způsob popisu minulosti.

a) Promítnutí příslušné pasáže z Knoppova dokumentu, v předstihu možné otázky dle délky přehrávaného úseku: Heslovitě si poznamenejte: Jak oba experti hodnotí výsledek války? Jak komentátor ORF? Následně práce ve dvojicích: Jedná se přitom dle vašeho názoru o "hlas boží" nebo o vyvážené hodnocení? Můžeme tvrzení „... a mír v Evropě může existovat pouze se sousedy [Německa?], nikoliv proti nim.“ s ohledem na válečné události hodnotit jako platné? Zdůvodněte!

b) Zařazení citátu „Vídeň je nyní nezpochybnitelným centrem monarchie na Dunaji.“ (závěr dokumentu FWU – *Škola a výuka: DVD 4602404 „Třicetiletá válka“*). Žákyním a žákům můžeme položit otázku, kde byl asi film produkován, svoje názory by měli odůvodnit. Následně se i v tomto případě můžeme ptát po empirické platnosti, přičemž tuto otázku můžeme snadno zodpovědět s využitím historické mapy: nezpochybnitelným centrem dunajské monarchie je v roce 1648 beze sporu Konstantinopol, dnes Istanbul.

C Kritická práce s učebnicí dějepisu

Učebnice vždy byly nejvýznamnějším druhem média ve výuce dějepisu a jsou jimi dodnes. Z epistemického úhlu pohledu jim však náleží zcela jiná úloha, než například učebnici fyziky, jak je možno ukázat už na jednoduchém myšlenkovém experimentu: severokorejská učebnice fyziky se co do obsahu nebude příliš lišit od německé, české nebo jihokorejské; v případě učebnice dějepisu však budou rozdíly obrovské: krom jiného obsahu zde nalezneme i zcela odlišné hodnotové soudy. Níže navržený materiál si klade za cíl tuto skutečnost vnést do povědomí žáků a podpořit tím v rámci metodické kompetence rozvoj kompetence dekonstrukční (otázky 1 a 3 intermediární úroveň, otázka 2 bazální úroveň, EHZ s vysvětlivkami, které se dotýkají rovněž úrovně elaborační).

Wilhelm Vonolfen, Erich Piel, Peter Seifert, *Cesta k Říši (něm. Der Weg zum Reich)*, Dortmund, 1944 (z *Vlast, Říše a svět. Učebnice pro obecné školy (něm. Heimat, Reich und Welt. Lehr- und Lernbücher für Volksschulen)*, str. 91-93).

Informujte se o situaci v Německu a Evropě v roce 1944, kdy se objevila tato učebnice (pozornost přitom věnujte i obrázku na titulní stránce)! Na základě těchto informací si přečtěte následující text.

„Vestfálský mír rozbíjí Říši“

Po 30 letech útrap pak konečně došlo k mírovým jednáním v Münsteru a Osnabrücku. Tento "vestfálský mír" naplno ukázal hrozivé následky krvavého běsnění. Francie získala největší část

Alsaska s městy Metz [Mety], Tull a Virten [Toul, Verdun], takže odsud Ludvík XIV. mohl brzy nato vést svá loupeživá válečná tažení do německých zemí. Švédsku připadlo Přední Pomořansko a Štětín a část Zadního Pomořanska. Dále získalo město Wismar se všemi jeho přístavišti a na pobřeží Severního moře arcibiskupství brémské a biskupství verdenské. Ústí německé Vezery, Labe a Odry se tak ocitla v cizích rukou. Místo a hlas v německém Říšském sněmu zajistily Švédům možnost vměšovat se do veškerých německých záležitostí.

Švýcarsko a Holandsko byly prohlášeny samostatnými státy. I tok Rýna tak pozbyl svého významu, jelikož se teď oblast, kde ústí do moře, i oblast, kde pramení, obě nacházely na cizím území. V německém vlastnictví už tedy nebylo jediné ústí řeky, jelikož řeka Visla byla zcela v polských rukou. Německo bylo odříznuto od moře, jeho bohatství zničeno.

Všem zemským knížatům a říšským městům byla v rámci říše přiznána plná územní suverenita. Mohla uzavírat spojenectví a pakty mezi sebou a s cizími mocnostmi. Takové smlouvy jen nesměly být namířeny proti císaři a říši. Říše se tak rozpadla na četné malé zemičky a byla již pouhým volným svazkem států. Co zbylo z kdysi tak hrdé říšské jednoty? Nic víc než hromada sutin. Rozkol víry rozdělil lid. Titul císaře byl pouhým formálním titulem bez skutečné moci. Z 18 milionů Němců už žilo jen 4 1/2 milionu. Vedli nuzný život. Pole ležela ladem, města byla zničena. Loupeživá a mordýřská chátra se ještě dlouho po skončení války potulovala po všech koutech Německa. Zoufale se nedostávalo pracovních sil a ještě dlouho trvalo, než mohl sedlák opět obdělávat svá pole a měšťan znovu vystavět svá města.“

Otázky

1. Povšimli jste si jazykových zvláštností, které tento text odlišují od toho, na co jste zvyklí z vašich učebnic?
2. Srovnajte tento text s příslušným textem ve vaší učebnici: které aspekty se objevují v obou z nich a které pouze v jednom z nich? Pokuste se pro to najít vysvětlení, mějte přitom na paměti časový horizont obou knih.
3. Přemýšlejte o tom, proč se politická situace odráží i v učebnicích dějepisu!

D Třicetiletá válka a „rok 1648“ dnes – aktuální žurnalisticko-politické texty

Uvádět historické události do současného kontextu a přispívat ke vzdělávání v oblasti politiky je na jednu stranu velice žádoucí, na druhou stranu je realizace těchto principů ve výuce vysoce komplexním problémem. Je totiž pošetilé srovnávat moderní politiky například s faraonem nebo generálem Valdštejnem (a pak samolibě vychvalovat naši dobu). Takovým srovnáním lze přisoudit výpovědní hodnotu nanejvýš tehdy, pokud při nich důsledně vycházíme z popisu a hodnocení událostí a rozhodnutí aktérů na základě situace, reálií, znalostí a faktů dané doby. K tomu je zapotřebí natolik detailní znalost problematiky, že se takový postup ve vyučování jeví jen zřídka možným. Musíme totiž vždy zahrnout i příslušné předchozí dějinné události a východiska, v případě zmíněného "faraona" tudíž politické uspořádání oblasti toku Nilu před etablováním monarchistické vlády, při hodnocení Valdštejna pak přechod od éry námezdních armád lancknechtů a žoldnéřů (srov. až dodnes působící Švýcarskou gardu) k trvalým (kasernovaným) armádám období baroka.

Následující náměty pro výuku jsou proto zamýšleny spíše pro střední školy. Jsou zaměřeny na opatrné zapracování globálně historických aspektů. Krom toho se omezují na srovnání samotné, aniž by docházely k závěrům v podobě hodnotových soudů (narativní/rekonstrukční kompetence), respektive na ověření empirické a normativní odůvodněnosti existujících moderních hodnocení (dekonstrukční kompetence).

D 1 Aktualizace I: „1648“ jako lepší právo - interview s historikem Georgem Schmidtem

Současnost se o minulost zajímá pouze tehdy, pokud se v ní objeví takové otázky, které je možné zodpovědět pouze za pomoci dějin. Dojde-li k takové aktualizaci, dominuje často přítomnost a její hodnotový horizont nad minulostí. V interview v magazínu Zeit Geschichte diskutuje profesor historie Georg Schmidt o míru z roku 1648. Schmidt patří k dnes již stárnoucí generaci historiků raného novověku, kteří obdivovali federální strukturu a mírumilovnost říše z let 1648-1806.

Žáci by měli pomocí analýzy rozpoznat, že hodnotové soudy týkající se minulosti jsou vždy vázány na současnost hodnotitele a že tedy musí odpovídajícím způsobem kriticky zkoumat i vlastní úhel pohledu na minulost. Historicky přímo bije do očí Schmidtovo velice příkré hodnocení Ferdinanda II. Zde předkládáme komentář týkající se císaře Ferdinanda II. od recenzenta v současnosti směrodatné práce Thomase Brockmanna pojednávající o tomto kontroverzním monarchovi:

„Thomas Brockmann popisuje Ferdinanda II. jako obezřetného monarchu, který se ve vlastní nejisté situaci pouštěl do určitého menšího rizika, vždy však pouze do té míry, aby se neuváženými kroky nevystavil negativním důsledkům. Z konfesně-politického pohledu Brockmann zdůrazňuje, že sice Ferdinand chtěl politicky posílit skupinu příslušníků jeho vlastního vyznání, nebyl však odtržený od reality a uznával stmelující účinek vrchnostenských aktů posilujících heterodoxii (455). Brockmann také odmítá Ferdinandovu závislost na teologických rádcích. Neuznává též názor, že snad Ferdinand zamýšlel "ohýbat" říšskou ústavu (456). V těchto interpretačních souvislostech se Ferdinand II. jeví jako císař v zajetí přežitých normativních struktur, nikoliv jako úmyslný ničitel říšské ústavy, za kterého jej ráda označovala protestantská propaganda i na ní založený výzkum.“

Johannes Arndt: Recenze knihy: Thomas Brockmann: *Dynastie, císařský stav a vyznání. Politika a představa o společenském řádu Ferdinanda II. ve třicetileté válce* (něm. *Politik und Ordnungsvorstellungen Ferdinands II. im Dreißigjährigen Krieg*), Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2011, v: Sehepunkte 11 (2011), č. 9 [15.09.2011], URL: <http://www.sehepunkte.de/2011/09/17633.html>

Rovněž zde by se dala formulovat otázka, která může žákům demonstrovat kontroverzi, tedy rozdílnost názorů mezi historiky.

Text

Georg Schmidt, bývalý profesor historie na univerzitě v Jena, se v magazínu ZEIT Geschichte č. 5/2017, Hamburg, 2017 v interview s Frankem Wernerem a Markusem Flohrem vyjadřuje k třicetileté válce, str. 106-110, zde ze str. 110:

ZEIT Geschichte: Může pro nás tehdejší uspořádání říše, tj. vyvážené společenství států garantující knížatům »svobodu«, dnes sloužit jako model pro sjednocenou Evropu?

Schmidt: Ostatní Evropané samozřejmě nejsou toho názoru, že by měla být Evropská unie organizována podle německého vzoru. Nicméně vestfálský mír, tedy říšská ústava po roce 1648, fungovala téměř jeden a půl století. Od té doby už v Německu ústava nikdy takto dlouho nevydržela. Tato ústava ukazuje, jak je možné vyvážit rozdílné zájmy. Systém fungování říše se sice zkomplikoval, fungoval však obstojně - a to i v době, kdy pruský král Friedrich II pomýšlel na válku.

ZEIT Geschichte: Politolog Herfried Münkler a historikové jako Brendan Simms spatřují ve vestfálském míru inspiraci k ukončení konfliktu na Blízkém východě.

Schmidt: Taková analogie je problematická. Z dlouhých jednání v Münsteru a Osnabrückeru se jistě můžeme něčemu přiučit - například jak lze prostřednictvím dalších a dalších ústupků a zvláštních ujednání dosáhnout míru, s jehož podmínkami budou souhlasit všichni zúčastnění. Ve výchozí situaci však spatřuji více rozdílů než podobností. V roce 1648 byly všechny strany připraveny uzavřít mír, jednání se mohl účastnit každý. Kdo by však dnes chtěl mít u jednacího stolu »Islámský stát«? Krom toho byl vestfálský mír založen na principu, který se dnes stal nemyslitelným: účastníci si vzájemně garantovali »amnestii« a »trvalé zapomení«. Kdo by v dnešní době podepsal takovou mírovou smlouvu? Svatá říše římská navíc nebyla žádným zhrouceným státem, říšští stavové nebyli žádní vojenští diktátoři, ba naopak: starý říšský řád představoval pevný základ, na kterém bylo v roce 1648 možné stavět. S několika změnami pak říše dobře zapadala do rodícího se systému evropských států. Zatímco Sýrie? Státní systém Blízkého východu? Člověk by se však neměl vzdávat naděje.

ZEIT Geschichte: Vestfálský mír byl možný tak stabilní i proto, že válka neměla jasně poraženého. Kdo je z Vašeho pohledu největším vítězem třicetileté války?

Schmidt: Německý národ. Byl uchráněn scestného přístupu, kdy je národní identita vázána na určité vyznání, což byl případ téměř všech zbylých evropských zemí. Do jisté míry tak mělo Německo oproti mnoha sousedům určitou výhodu: politicko-náboženský systém zaměřený na vyváženost. Krom toho měla říše pevně zakotvenou ústavu, která jednotlivci jakožto příslušníkovi jeho konfese garantovala právní svobody v takové míře, která předtím neexistovala ani v rovině teoretických úvah.

ZEIT Geschichte: A kdo byl poraženým?

Schmidt: Tradičně se říká, že císař. Pro Schillera byl Ferdinand II. velkým válečným zločincem. Do jisté míry to tak je: Ferdinand chtěl dosáhnout monarchistického systému a rekatolizace

říše. To jistě nebyla politika vedoucí k míru ve státě. Ve vestfálské mírové smlouvě však byla zachována stará práva císaře. Germanocentrická interpretace 19. století proto naznačovala, že poraženým byl náš národ. Podle ní přišlo Německo o svoji suverenitu, jelikož garanty míru byly Švédsko a Francie. To je však nesmysl. Garance by se uplatnily až tehdy, pokud by v případě konfliktu v říši po dobu tří let nebylo dosaženo shody.

Pracovní náměty

1. Které paralely k současným válkám jsou zmíněny? Na čem jsou tyto paralely založeny?
2. Schmidt rovněž vyvozuje (str. 107): „V prvé řadě byla tato válka německou válkou o ústavu.“ Co je z tohoto úhlu pohledu příčinou války? Vysvětlete!
3. Srovnajte s popisem z roku 1944 (zde bod C), kriticky jej zhodnoťte a pak řekněte, zda souhlasíte s profesorovu tezí, že byl německý národ vítězem války! Touto tezí také deník ZEIT příslušný článek uvedl.
4. Je možné poučit se z historie?
5. V dnešní Evropě je německým politikům často předhazováno, že příliš kladou důraz na právní regulaci a chtějí každý problém vyřešit pomocí paragrafů. Pokuste se určit, jakou základní tezí se Schmidt řídí a přemýšlejte, zda jeho názor na vestfálský mír z roku 1648 odráží tuto aktuální evropskou debatu!
6. Schmidt uvádí (str. 110): „Dnes každý diktátor ví, že pokud podepíše mírovou dohodu, může stanout před soudním tribunálem v Haagu - proto nepodepíše a válka pokračuje. Tento problém tehdy diplomaté ve Vestfálsku smetli se stolu díky garanci rozsáhlé amnestie [...]“.

Vysvětlete pojmy "tribunál v Haagu" a "amnestie" a diskutujte o této problematice!

D 2 Aktualizace II – náboženská válka?

Kdo dnes hovoří o třicetileté válce a náboženských válkách, míří tím částečně i na islám, druhé nejrozšířenější monoteistické náboženství planety, které nemá centrální autoritu srovnatelnou s pozicí papeže nebo některých (dalších) patriarchů. Může se zdát, že je islám méně ovlivňován sekularizujícími tendencemi jeho vyznavačů. Rozepře mezi oběma hlavními proudy islámu, tj. mezi šíity a sunnity, jsou však i přesto stále aktuální.

Text

Wilfried Buchta, *Vítězné tažení Íránu (něm. Der Siegeszug des Iran)*, uveřejněno v čas. Cicero 4/2017, str. 52-58, vybrané pasáže.

[...] Důsledky invaze Spojených států do Íráku v roce 2003 poskytly novou živnou půdu obavám Arabů. USA tím Íránu nechtěně prokázaly hned dvě laskavosti. Zaprvé vytrhly sesazením sunnitského diktátora Saddáma Husajna, jeho vojensky nejsilnějšího protivníka, trn z paty vedení v Teheránu. Zadruhé mu zavedením demokratického systému favorizujícího šíitskou většinu otevřely předtím netušené možnosti jak rozšířit jeho vliv v Íráku. Íránu se velice hodil návrat iráckých šíitských politických stran z teheránského exilu, přičemž tyto strany pak od prvních svobodných voleb v roce 2005 natrvalo dominovaly bagdádské vládě – na úkor do té doby vládnoucí sunnitské menšiny.

Jakožto starý přítel těchto šíitských stran se Írán dostal do pozice rozhodujícího vnějšího aktéra v Iráku a nakonec zaplnil mocenské vakuum, které po odsunu vojáků v roce 2011 zůstalo po USA.

[...] Když v Sýrii v roce 2011 vypukla občanská válka mezi alavistickým šíitským režimem Bašára al-Asada a sunnitskými rebely, otevřely se i zde Íránu netušené možnosti. A ten jich využil: rozhodnut za každou cenu stabilizovat Asadův ohrožený režim, začal jej Teherán aktivně podporovat prostřednictvím miliardových úvěrů, dodávkami zbraní a ropy a vojenskými poradci. Na syrské půdě bojuje v současnosti nejen cca 1500 příslušníků Íránských revolučních gard, nýbrž i 15 000 příslušníků šíitských milic z Iráku, Afghánistánu a Pákistánu, které rekrutoval, vycvičil a financuje Írán. K tomu je třeba připočítat cca 5000 šíitských bojovníků proiránského Hizballáhu z Libanonu.

[...] A za třetí na syrském území soupeří Írán se Saúdskou Arábií o pozice hegemoniální moci na Blízkém východě. Případným pádem Asadova režimu by Írán ztratil téměř veškerý vliv v oblasti Levanty. Díky rozhodujícímu vlivu ve třech arabských metropolích - Bagdádu, Damašku a Bejrútu - drží Írán v rukou důležité trumpfy pro souboj se Saúdskou Arábií o nadvládu na Blízkém východě. Souboj, který čím dál více získává obrysy velké regionální náboženské války.

Zisky Íránu v oblasti regionálního vlivu od roku 2003 posílily obsesivní obavy saúdské královské rodiny ze vzniku teheránem ovládaného uskupení států, tzv. "šíitského půlměsíce", sestávajícího z Íránu, Iráku, Sýrie a Libanonu. Tento strach dále narůstal po tom, co v roce 2012 v Jemenu vypukla občanská válka a Íránu se podařilo vzniklé situace využít k tomu, aby se etabloval i zde.

[...] Zatímco arabskému světu až do roku 1979 zcela dominovali sunnité, inicioval Chomejní [takzvaný revoluční vůdce íránského povstání proti poslednímu šáhovi Persie] íránskou revolucí doslova začátek nové epochy. Díky exportu této revoluce mohl šíitský islám expandovat do arabského sunnitského světa. Zda se z toho nakonec rozhoří požár rozdmýchaný Teheránem a Rijádem, to je nyní už zcela v rukou protagonistů.

Zadání pracovních úkolů:

Vysvětlete rozdíl mezi šíity a sunnity. Srovnajte výsledky své práce s Velkým schizmatem z roku 1054 a reformací od roku 1517!

1. Vysvětlete zvláštní roli, kterou Buchta připisuje Íránu! Vysvětlete zároveň i premisu, ze které vychází, a prozkoumejte oprávněnost jejího použití jakožto základu pro vysvětlení dané situace!
2. Jaké paralely můžeme načrtnout mezi výše uvedenou situací a třicetiletou válkou? Zohledněte faktory a kategorie jako náboženství, hospodářství, zdroje, právo (např. smlouvy), společnost (vnitřní struktura zúčastněných zemí), vojsko (způsob vedení války, struktura a organizace armády).
3. Srovnajte aktuální prognózu míru dle Buchty s názorem Schmidta (s otázkou č. 6) na přenositelnost principů vestfálského míru!
4. Zamyslete se: odpověděli byste teď na otázku č. 4 k textu D 1 (Je možné poučit se z historie?) jinak?